

Музейні колекції етнографічної кераміки як джерело керамологічних студій 60-х років XX століття

Становлення української культурної керамології відбувалося поступово, утвердження науки потребувало концептуальних праць і послідовників. Та не зважаючи на відсутність бази, наукова спільнота не залишала поза увагою давнє ремесло. Починаючи від 1950-х років, на загальнодержавному рівні впроваджувалися програми підтримки промислів та ремесел. На тлі героїко-патріотичного піднесення зростало виробництво глиняних виробів в різних осередках України. З 1960–1970-х років почали застосовувати нові форми роботи майстерень, заводів, цехів, на чолі яких стали професійні художники. Вони намагалися внести новаторства у виробничу сферу. І хоча всі події відбувалися під гаслом підтримки народних промислів, насправді, почався процес уніфікації особливостей гончарних осередків. На фоні вражаючих експериментів над народним мистецтвом, сформувалася ціла плеяда молодих науковців, які своїми працями утверджували «новаторства» чиновників. Та залишалися науковці, які у ті непрості часи розуміли, що жодна нація не матиме майбутнього, якщо достеменно не дослідить і не збереже своє минуле.

Наукові студії 1960-х років в Україні позначилися активним утвердженням культурної керамології. Не зважаючи на той факт, що означений термін не був в обігу, обсяг зацікавлень і звернень до кераміки та всього, що вона об'єднує, зростав. Особливо відзначилися наукові інституції Києва і Львова.

Найпопулярнішим джерелом для дослідження кераміки були, є і залишаться музейні та приватні збірки. Навіть в середині XX століття, коли на польові експедиції виділялися кошти, а у населення зберігалися автентичні речі, багато дослідників зверталися до тих фондових зібрань, які вже мали музеї України чи країни близького зарубіжжя. Експедиційна робота проводилася дійсними поціновувачами народної культури, серед них варто відмітити,

науковців-керамологів, які змогли назбирати унікальні артефакти гончарного виробництва: Катерину Матейко та Юрія Лашука. Їхні звіти містять цікаві спостереження, наукові висновки та величезну кількість ілюстративного та описового матеріалів. Тим науковцям, яким пощастило працювати в Національному архіві українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства (Опішне, Полтавщина), вдалося ознайомитися із цінними надбаннями корифеїв. У фондах систематизовані не тільки документи, що підтверджують високий рівень наукових досліджень, а й раритетні рукописи, фотоматеріали, дбайливо зібрані у польових експедиціях і до цього часу невідомі науковій спільноті. Велика кількість робіт, віднайдених під час наукових подорожей Україною, була передана на зберігання до Державного музею українського народного декоративного мистецтва (Київ), Державного музею народної архітектури та побуту в Україні (Київ) та Українського державного музею етнографії та художнього промислу (Львів). Так сталося історично, що найцінніші і найцікавіші предмети народного вжитку, і кераміка у їх числі, були передані на зберігання до провідних музеїв Санкт-Петербургу (Російський етнографічний музей) та Москви (Історичний музей Росії), адже тогочасна пропаганда утверджувала великоросійські звичаї на всій території колишнього СРСР [2, с. 10]. Всі дослідники народного мистецтва повинні були опиратися на етнографічні колекції столиці та регіонів, обов'язково оперувати працями марксизму-ленінізму, партійної ідеології і т. п. Не зважаючи на своєрідні установки, «у 1960-ті роки приватне збиральництво активізувалося... більшість колекціонерів... цікавила українська народна кераміка» [2, с. 9]. До того ж кожен науковець зміг зібрати унікальні персональні колекції (доля багатой матеріальної та наукової спадщини українських керамологів на сьогодні не досліджена, відсутні відомості про колекції кераміки, лише окремі з них були передані після смерті дослідників спадкоємцями до музеїв України чи приватних зібрань).

Із середини 1940-х по 1960-ті роки наповнення музейних колекцій кераміки відбувалося кількома шляхами: подаровані під час експедицій науковим співробітникам та придбані у майстрів [1, с. 55]. До фондосховищ потрапляли також роботи, виготовлені майстра-

ми на замовлення окремими музеями.

Зауважу, що середина ХХ століття для українського музейного товариства стала переломною: відбувалися об'єднання музеїв, реорганізація нових на базі існуючих та створення нових об'єктів; музейні працівники долучаються до наукової роботи, вони стають членами Спілки художників та Художнього фонду, художніх рад, відділів раднаргоспу, інститутів, фабрик, будинків творчості [3, с. 34–35].

Окрім поповнення фондів, вони виконували провідну роль у сфері популяризації діяльності музеїв, а також ідеологічно-спрямованих поглядів тогочасної влади. Та не зважаючи на відверту заангажованість всіх публікацій 1960-х років, основний зміст досліджень — народне мистецтво — потрапляв на сторінки друкованих видань.

Свої здобутки музейники, дослідники кераміки могли оприлюднити в друкованих органах наукових інститутів та музеїв: «Народна творчість та етнографія», «Матеріали з етнографії та мистецтвознавства», «Декоративное искусство СССР» і т. п., у збірниках конференцій, семінарів, на шпальтах газет і журналів. Їхні публікації стали своєрідним підтвердженням нової ролі музеїв у науковому просторі тогочасної України, адже музеї тепер «почали розглядати не лише як місце для зберігання й експонування старожитностей і мистецтва, а й як елітарний замкнений простір, де відбувається активне культурно-духовне життя» [2, с. 19].

Кінець 1960-х років став вінцем тогочасного наукового поступу: з'явилися кандидати і доктор мистецтвознавства, які зосередили свої пошуки і зацікавлення на теренах керамології. Було подано до захисту низку праць: Олеся Данченко «Народна кераміка середньої Наддніпрянщини (Історичний розвиток та локальні особливості)», Київ; Олександр Тищенко «Древнерусская и украинская керамика X–XVII вв. (Особенности и принципы декорирования)», Київ; Василь Щербак «Сучасна українська майоліка (тенденції розвитку та локальні особливості)», Київ; Юрій Лашук «Українська народна кераміка XIX–XX ст.», Львів. Згодом, вони всі вийшли (за винятком докторської роботи Ю. П. Лашука) у вигляді монографій.

Матеріали дисертацій підготовлені на основі польових досліджень та етнографічних збірок провідних музеїв України та Росії, в яких зберігалися найбільші на той час колекції української кераміки:

Державний музей народного декоративного мистецтва УРСР;

Державний історичний музей УРСР;

Дніпропетровський державний історичний музей;

Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини;

Ленінградський музей етнографії народів СРСР;

Львівський музей етнографії та художнього промислу;

Львівського музею українського мистецтва (Авт. — 1951 року останні два музеї були об'єднані);

Переяслав-Хмельницький історичний музей;

Полтавський історико-краєзнавчий музей і т. д.

(Авт. — Назви установ подані із текстової частини дисертацій дослідників кераміки, які існували на час написання наукової роботи в період з 1950–1969 рр.).

На жаль, у наступні роки зменшиться не тільки кількість статей, а й кількість захищених дисертацій, монографій, публікацій з проблем керамології. Один із факторів, як на мою думку, це політика планування та проведення наукових досліджень: після завершення однієї планової теми, науковець був змушений міняти тему зацікавлення, наприклад, керамолог Катерина Матейко, яка активно друкувалася і досліджувала гончарство України багато років і була фахівцем високого рівня, знала українське і любила кераміку, із кінця 50-х років XX століття, переключилася на вивчення народного одягу. Статті Олександра Тищенка перепрофілювалися з мистецтвознавчих на хіміко-технологічні і т. д. До речі, подібний підхід до комплексного вивчення одного напрямку не вітається і сьогодні. Лише окремі науковці продовжили вивчати кераміку і оприлюднювати свої статті після завершення роботи над основними працями протягом життя, це Юрій Пилипович Лащук, Олеся Степанівна Данченко, Ірина Валер'янівна Сакович.

Як не прикро визнавати, але лише в кінці XX століття наукова спільнота зверне увагу на недосліджений пласт гончарської спадщини України. Після заснування Національного музею-заповід-

ника українського гончарства в Опішному керамологія переживає своєрідний науковий РЕНЕСАНС. Молоді дослідники кераміки повернулися не тільки до першоджерел (відновлення експедиційної роботи, яка майже зупинилася у 1980-х роках), а й підняли на нові вершини здобутки попередників. По новому поглянули на промисел, на глиняні вироби і все що їх оточує. Сподіваюсь, що ті, неопрацьовані матеріали, які до цього часу зберігаються в архівах інститутів, музеїв у приватних колекціях, нарешті вийдуть на широкий загал і стануть підтвердженням глибинної історії українського народу, його візитівкою на світовій науковій арені.

Примітки

1. Івашків Г. Основні етапи формування збірки народної кераміки в музеї етнографії та художнього промислу / Галина Івашків // Український керамологічний журнал. — № 2-4, 2003. — С. 44-59
2. Пошивайло О. Музейний ландшафт гончарської України / Олесь Пошивайло // Український керамологічний журнал. — № 2-4, 2003. — С. 5-24.
3. Фіголь Д. І. Український державний музей етнографії та художнього промислу — важливий центр дослідження та популяризації культури та побуту українського народу. Тези доповідей наукової конференції, присвяченої 25-річчю возз'єднання Західноукраїнських земель з УРСР, «Народна культура Західних областей України за роки Радянської влади» (7-8 грудня 1964р.) // Український державний музей етнографії та художнього промислу». — Львів, 1964. — С. 34-35.